

PRIKAZ VANJSKOPOLITIČKIH ODNOSA SRBIJE I CRNE GORE
S HABSBUŠKOM CAREVINOM U DJELU DIE HABSBURGER MONARCHIE
1848-1918. POD NASLOVOM DIE HABSBURGERMONARCHIE IM SYSTEM DER
INTERNAZIONALEN BEZICHUNGEN

Austrijska akademija znanosti izdala je 1993. VI. sv., drugi dio povijesti Habsburške carevine u više svezaka - Die Habsburgermonarchie 1848-1918. pod naslovom Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen. Urednici Adam Wandruszka i Peter Urbanistch povjerili su pisanje dijelova o odnosu Carevine prema Srbiji i Crnoj Gori pod naslovom, VI. Die Aussenpolitischen Beziehungen zwischen Serbien und der Habsburgermonarchie i VII. Aussenpolitische Beziehungen zwischen Montenegro und der Habsburgermonarchie von 1848 bis 1918. novosadskom profesoru Branislavu Vranešiću.

Vranešić je opisao odnose Austrije i Crne Gore sa Srbijom tako što je u početku istakao da su ove dvije zemlje preko Carevine ostvarile dodire sa širim tržištem pa su na gospodarskom području ti odnosi za nj pozitivni. No Srbi osjećaju kao opterećenje austrijski savez s Turskom u XIX. st. što može iznenaditi ako se zna da je Miloš Obrenović bio pod turskom vlašću, da je sudjelovao na strani Porte kod gušenja ustanaka bosanskih muslimana ratnim materijalom, a i vojskom pa je neprijeporno da su Srbija, Austrija i Porta u nečemu bile na jednoj strani. Osim toga ustanaka protiv Porte je u Bosni u Albaniji bilo mnogo više ustanaka negoli u Srbiji. Garašaninovo *Načertanije* Vranešević opisuje kao pozitivni nacionalni program za osamostaljenje Srbije od austrijskog gospodarstva, Turske i ruskih utjecaja, ali nigdje ne govori pobliže o želji za udaljavanjem od Rusije. Srbija je pod stalnom opasnošću od austrijske okupacije. God. 1848. opisuje kao nastojanja da se dignu svi južni Slaveni pod srpskim vodstvom, ali uz nastojanja da se Srbiji anektira i Vojvodina, opisuje i nastojanja da se pridobiju Mađari. Tu Vranešević citira, ne arhivske izvore, nego njemačkog publicista Hermanna Wendela koji je s novcima beogradskih vladinih ureda putovao po karadževićevskoj Jugoslaviji i pisao da opravda novi režim u očima srednjoeuropske javnosti. Već na sljedeće dvije stranice Vranešević mora priznati slabost i efemernost ovog pokreta u Srbiji, ali to ne obrazlaže slabošću srpskog liberalizma, jer je 1848. bila u svoj Europi liberalna revolucija, a ponegdje pokušajem proletherskih ustanaka. Autor kao pozitivno ističe srpsku neutralnost u Krimskom ratu, kao da je Srbija onda bila nezavisna država, te je mogla nekome navijestiti rat. Čitav rad ispunjen je opisom straha Srbije od austrijskog utjecaja i od mogućnosti da postane austrijska provincija, a ona je 1881. tajnim paktom i postala austrijskim protektoratom poslije Crne Gore koja je postala austrijskim protektoratom 1872. No o tome Vranešević ništa ne piše. Izlaz iz takvog položaja Vranešević traži u orijentaciji Srbije da se s drugim malim narodima emancipira između Rusije, Turske i Austrije ne spominjući u znanosti već poznate činjenice da su baš u Beogradu odbijali inicijative Cavoura, Garibaldija i drugih koji su željeli stvoriti Jugoslaviju kao pribežište malih naroda na Balkanu i grudobran protiv ove tri velike sile. Garibaldi je skupa s Gladstoneom i Leonom Gambettom pokušao 1882. Bokeljskim ustankom uništiti Austriju i Tursku. Taj je ustanak međutim bio vrlo slabo organiziran i ubrzo je ugušen. Srbija je onda sanjala o carstvu između Jadrana i Crnog mora.

Doba između 1848. i 1868. opisuje kao krizu Austrije, što je svakako točno, ali u toj krizi vidi izgleda za Hrvate i Srbe i njihovo "bratstvo i jedinstvo", da, rabi baš taj termin. Spominje i

odnose Srbije i Crne Gore i sporazum iz 1867. o kojem ništa ne znamo, ali znamo da je te godine Srbija na preporuku ruske diplomacije pokušala svrgnuti knjaza Nikolu u državnom udaru koji je vodio Nićifor Dučić i koji nije uspio, pa je Srbija natavila s pokušajima atentata protiv Nikole koji je onda ušao pod austrijski protektorat 1872. Spominje Karadžića kao liberala i piše o liberalizmu Srbije što može iznenaditi jer je Karadžić djelovao u bliskoj svezi s konzervativnim pravoslavnim svećenstvom koje je kupovalo i širilo njegove knjige, njegov ideal nije bio zapadni liberalizam, već baš patrijarhalna i grčka kultura. On je imao veza s konzervativnim nacionalistima njemačkog romantizma. Srbija uopće nije imala autohtonog liberalizma. Srpski ustanci, kojih je bilo malo, bili su borba za zakup poreza, jer su Karađorđe i Miloš Obrenović bili (korumpirani) zakupnici turskih poreza. Miloš Obrenović pronevjerio je kao knez ili "gospodar" kako se onda naziva u spisima austrijske špijunaže, vrlo mnogo poreznog novca, zbog čega su protiv nove vlasti izbijali seljački ustanci. Neurednosti i nasilja kod naplate poreza izazvali su pobunu i hajdučiju, koja je ipak bila oblik kriminala. Iz tih ustanaka, koji nisu imali međunarodnog značenja kao grčki ustanak, nikla je mlada srpska država kao savez nepismenih zakupnika poreza, koji su sačinili državno činovništvo i kriminalne hajdučke vojske. Svećenstvo je tu djelovalo otprilike kao državna ideologija. Oružje zapadnih liberala bio je tisak, a sami liberali bili su u njemačkoj germanisti, protestantski teolozi, u Italiji i Francuskoj, te Španjolskoj više pravnici, u Poljskoj časnici, u Madžarskoj opet pravnici, a među njima bilo je mnogo plemića, pa čak i velikaša, ali malo katoličkih svećenika kakav je npr. bio abbe Lamennais kojeg je papa osudio. Srbija onda jedva da je imala pismenih ljudi, slabo se brinula za školstvo, a do početka tridesetih godina nije ni imala novina i tiskara. Ideal zapadnih liberala bio je ustav i jednakost pred zakonom. Srbija je prvi ustav dobila tek 1838. iz ruke Porte i u smislu Đulhanskog hatišerifa, a zaklonici su u njoj nastajali kasno i s osloncem na austrijski Građanski zakonik. Govoriti o srpskom liberalizmu u prvoj polovici XIX. st. vrlo je teško, ali se zato može govoriti o državnom kriminalu, obilju političkih ubojstava, pa se može reći da je kriminal utkan u temelje srpske državnosti i političkog mentaliteta zajedno s uvjerenjem da sve se može postići zakonom, a ono što se ne može postići zakonito, postiže se nasiljem.

Pišući o djelatnosti Ujedinjene omladine srpske vidi južne Slavene kako se ujedinjuju ili nastoje ujediniti pod srpskim vodstvom. No ujedinjenje južnih Slavena nekako je isto kao ujedinjenje svih srpskih zemalja, pa on u tom smislu opisuje aneksijsku krizu i I. svjetski rat kao borbu svih južnih Slavena pod vodstvom Srbije.

Crnoj Gori i njezinim odnosima s Austrijom on posvećuje mnogo manje prostora, a opisuje ju kao da je ona bila nezavisna država kojoj Austrija stvara smetnje. Crna Gora nije bila nezavisna, a nije bila ni država, ona se sastojala od nahija, koje su povremeno prelazile pod vlast skadarskog paše, a onda bi se opet vraćale pod vlast vladike koji je bio nekakav *primus inter pares*, gotovo bez sudbene vlasti. Bio je toliko slab da nije mogao niti porez ubrati pa je primao novce od Rusije da izdržava malo perjanika, što je poznato, ali ih je primao i od Austrije, što je manje poznato. Nije mogao spriječiti i to je priznavao kako se branio, pljačkaške upade Crnogoraca u Boku i Hercegovinu, a takvih je upada bilo vrlo mnogo. God. 1822. vladika Petar I. Petrović Njegoš molio je Austriju da ga primi pod svoje okrilje, a takvih nastojanja bilo je u Crnoj Gori i kasnije. Nikola je postao kraljem tako što mu je Austrija obećala da će dobiti međunarodno priznanje i gospodarsku podršku ako uđe pod njezin protektorat. On se kao kralj ipak morao priklanjati savjetima austrijskog konzula na Cetinju majora Gustava von Thoemmeta. Kad je Thoemmel stigao na Cetinje, ruski konzul u Dubrovniku Jonin napustio je Dubrovnik i konzulat se ugasio. Kao knez nije se smio izravno obratiti namjesniku u Zadru zbog svog niskog ranga, nego okružnom poglavaru u Kotoru, a kao kralj morao je, ako je nekamo putovao, javiti namjesniku u Zadar kamo putuje i tko će ga u njegovoj odsutnosti zamjenjivati.

Sve ove činjenice autor ne spominje, ne navodi arhivsku građu, već samo literaturu i može se reći da u ovom radu nema ničega što nema u "Istoriji srpskog naroda" (1981). O toj "Istoriji" možemo reći da je ona bliža ideologiji negoli znanosti pa je u tom smislu priprema i nacrt za rat.

Kod Vraneševića postoje dva tamna carstva - Turska i Austrija i mala svjetla Srbija među njima. Srbija obara jedno carstvo pa drugo i osniva svijetlu državu - Jugoslaviju.⁽¹⁾ Tako nešto objavila je Austrijska akademija 1993. dvije godine poslije propasti Jugoslavije u doba kad je Srbija vodila krvavi rat protiv ostalih naroda bivše Jugoslavije.

Mi moramo izraziti svoje sumnje u Srbiju kao središnje pitanje Balkana u XIX. st. Tada je problem Balkana bio islam i baš su muslimani u Bosni i Albaniji neprestano dizali bune poslije Grčkog ustanka pa su destabilizirali Tursku koja je postala bolesnikom na Bosporu pa se napokon odlučila riješiti tih muslimana tako što je Bosnu prepustila 1878. Austriji. Ovdje moramo istaknuti da je grčki ustanak bio mnogo znatniji od srpskih jer je išao za tim da obnovi Bizant uz pomoć Rusije, te da basileus postane jedan ruski veliki knez. Austrijskoj vlasti, koja je u Bosnu i na sav Balkan slala uhode, bilo je jasno da su muslimani glavno pitanje Balkana i to se vidi iz njihovih znanosti već poznatih izvješća.

Završimo navodom radova pisca ove recenzije koji se mogu smatrati korekcijom srpske povijesti i nacionalne ideologije.

- Islamischer Progressismus im Werk von Osman Nuri Hadžić und Ivan Miličević, Südost-Forschungen, Bd.XLIV (1985), 185-204.
- Graf Jelačić und der kroatische Nationalismus, Oesterreich in Geschichte und Literatur mit Geographie, 35 (1990) Heft 2., 65-76.
- Pokušaj prodora na zapad Crne Gore, Srbije i pravoslavlja u XIX. st. Croatica Christiana Periodica, god. XVI (1992) br.30, 183-223.
- Karadžić i prvi velikosrpski i Kossuthovi emisari u Dalmaciji. Kolo, Obnovljeni tečaj, br. 5/6.III/CLI.(1993), 466-479.
- I tentativi di Garibaldi di sollevare i Balcani contro l'Impero Asburgico. La Cultura nel mondo, Roma, XL.VII(1993) br.4., 8- 19.

Ivan Pederin

Darko Darovec, NOTARJEVA JAVNA VERA. NOTARJI IN VICEDOMINI V KOPRU, IZOLI IN PIRANU V OBDOBJU BENEŠKE REPUBLIKE, Knjižnica Annales, sv. VII., Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper 1994., 280 str.

Knjiga slovenskog povjesničara Darka Darovca obrađuje korijene, nastanak i povijesni razvitak notarske službe u gradovima Slovenskog primorja i susjednih područja od ranog srednjeg vijeka do ukinuća Mletačke Republike. Rad je pisan s motrišta povijesne i pravne znanosti, uz znatno korištenje rezultatima pomoćnih povijesnih znanosti (diplomatika, sfragistika, paleografija). Osim stručne literature talijanske, slovenske i hrvatske historiografije, upotrijebljena je izvorna građa iz arhiva istarskih gradova.

U uvodnom poglavlju (17-22) autor upozorava na dosadašnje rezultate proučavanja notarijata na širem području koje se nalazilo u sastavu Mletačke Republike te od djela hrvatskih povjesničara posebice ističe doprinose Š. Ljubića, V. Novaka, J. Stipišića, M. Zjačića, D. Klenu, L. Margetića i dr.

"Korijeni notarijata" (23-38) naslov je cjeline u kojoj se upozorava na povijesni razvoj upotrebe pisama od vremena drevnih istočnih civilizacija do antičkog doba i rimske uprave.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

POSVEĆEN DVADESETPETOGODIŠNJOJ SURADNJI
HRVATSKIH I GRADIŠĆANSKIH POVJESNIKA

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 130 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, ožujak 1996.